

René Girard:
mimetische theorie
en schuldige kennis

Kernhoogleraar Humanisme en Filosofie aan de
Universiteit voor Humanistiek in Utrecht,
Joachim Duyndam, laat ons kennismaken met
de mimetische theorie van René Girard
(1923-2015).

Girard wordt als een van de grootste
vernieuwers in de hedendaagse
menswetenschappen beschouwd.

Mimetische theorie

Beeherder zijn van je eigen bestaan. Leven volgens eigen keuzes. Stuurman/-vrouw van je eigen levensloop zijn. Dat zijn de terechte idealen van hedendaagse zelfbewuste mensen. Maar de werkelijkheid is vaak anders. Veel vaker dan ons lief is, blijken onze keuzes ingegeven door anderen. Blijken wij precies datgene te wensen wat anderen ook nastreven, of reeds bezitten. Of het nu de iets grotere auto van mijn buurman is, de *facelift* van een collega, een nieuwe *app* op je smartphone, een vakantiebestemming die in de mode is, een medische kwaal, een politieke opinie, of een verfijnde smaak. Zelfs een vrouw wordt voor mij als man aantrekkelijk dóórdat een ander haar begeert.

Mimetische begeerte, heet dat. Van *mimesis*, het Griekse woord voor nabootsing, imitatie. De term mimetische begeerte is afkomstig van de Frans-Amerikaanse denker René Girard. Iets begeren omdat een ander het begeert, al was het maar door zich er de trotse eigenaar van te tonen. Onze verlangens, wensen, strevingen komen niet uit ons individuele zelf voort, maar ontstaan, worden bevorderd en onderhouden doordat anderen hetzelfde verlangen, wensen of nastreven. De ander fungeert in de begeerte als model, aldus Girard.

En dit geldt niet alleen voor begeren, iets willen verkrijgen. Denken en ergens iets van vinden zijn evenzeer mimetisch. Sommige visies en meningen zijn gewenst, en je hoort er helemaal bij als je er ook zo over denkt. Of neem emoties: anders dan in ons romantische zelfbeeld representeren onze gevoelens niet ons diepste en authentieke zelf, maar zijn we juist nergens zo vatbaar voor mimetische besmetting als in wat we voelen. Zo zijn vandaag onbehagen (bij intellectuelen) en verontwaardigde boosheid (in brede lagen van de bevolking) in de mode, en durf je nauwelijks optimistisch te zijn. Zelfs simpelweg naar iets kijken is al mimetisch. Ga maar eens op een toeristische 'trekpleister' (het woord zegt het al) heel geïnteresseerd naar een willekeurig punt kijken, zoals ik eens in een mooi *Palazzo* in Florence heb gedaan. Onmiddellijk komen er dan mensen om je heen staan om naar hetzelfde punt te gapen. Mimetische interesse is besmettelijk.

De antropoloog en
literatuurwetenschapper
René Girard overleed op
4 november 2015 in zijn
woonplaats Stanford,
California. Hoewel Girard
geen filosoof in strikte
zin is – hij beweegt
zich niet in filosofische
debatten – heeft zijn
mimetische theorie wel
degelijk filosofische
implicaties en relevantie.
Op www.girard.nl is
uitvoerige informatie te
vinden over zijn werk en
invloed.

Girard wijst erop dat imitatie van modellen, die zelf uiteraard ook weer modellen imiteren, stevast tot een crisis leidt – en vaak tot geweld. Onvermijdelijk: als iedereen op hetzelfde uit is, ontstaat er per definitie een schaarste van dat begeerlijke goed, en een strijd om het bezit of de zeggenschap erover. Imiteren leidt tot geweld – van voetbalvandalisme tot aan de financiële crisis – of het nu bloederig of structureel geweld is. Vervolgens leidt een mimetische crisis, volgens Girard, even stevast tot het aanwijzen en uitstoten van zondebokken die, terecht of ten onrechte, de schuld van de crisis krijgen. Ook al is er vanuit filosofisch oogpunt misschien geen logische noodzaak dat een mimetische crisis tot zondebokken leidt, de geschiedenis geeft Girard wel gelijk. De joden, de zwarten, de mismaakten in een primitieve samenleving, koning Oedipus, de vrouw sinds de bijbelse Eva, gekke Henkie in de buurt, en niet in de laatste plaats Socrates en Jezus. Het zijn allemaal zondebokken die de schuld kregen van een crisis. Maar aangezien in de mimetische theorie van Girard letterlijk alles (*anything*) voorwerp van mimetische begeerte kan worden, kan dus ook iedereen (*anyone*) model staan voor iedereen.

Schuldige kennis

Hoewel ik door jarenlange studie goed bekend ben met zijn mimetische theorie, is het lezen van Girard voor mij iedere keer toch weer een verrassing. Terwijl andere theorieën en opvattingen over mens en cultuur na herhaalde kennisname overbekend zijn, voorspelbaar of vervelend worden, en vaak al snel weer achterhaald zijn, afgelost door nieuwe modes onder de cultuurcritici, is elke Girardianse lezing van weer een andere klassieke tekst verrassend, en vaak onthutsend. Hoe is dat mogelijk? Je zou immers kunnen zeggen dat Girard in elke tekstinterpretatie weer dezelfde ontdekking doet: de mimetische begeerte en het zondebokmechanisme. Maar het is net alsof het telkens weer de eerste

Duyndam:
“De imitatie van modellen leidt tot een crisis, die vervolgens stevast leidt tot het aanwijzen en uitstoten van zondebokken die de schuld van de crisis krijgen”

keer is: je wordt herinnerd aan iets dat je weliswaar wist, maar dat opnieuw moest worden opgediept uit deze of gene klassieke tekst. Iets dat je al kende, maar niet als je broekzak. Dit is althans mijn ervaring met het lezen van Girard, en überhaupt met bijdragen uit de mimetische theorie. Ik vermoed dat dit een belangrijke aanwijzing vormt over de soort van kennis die door de mimetische theorie wordt verworven en doorgegeven.

Het is kennis waaraan je steeds moet worden herinnerd. Volgens Plato is dit een aanwijzing voor de waarheid van deze kennis. Waarheid komt volgens Plato's Ideeënleer niet uit de vanzelfsprekende kennis die we via onze zintuigen opdoen – wat we (al dan niet via de media) zien, of van horen zeggen hebben

– maar de kennis die we verwerven als we grondig nadenken bij wat we horen, zien, of voelen. En zo, door te denken, de onderliggende structuren of ideeën in het vizier krijgen. Fundamentele kennis, die we eigenlijk altijd al weten. Vandaar dat ware kennis volgens Plato ‘herinnering’ is.

Ook de mimetische theorie herinnert ons aan iets dat we eigenlijk al weten, maar dat we maar moeilijk kunnen accepteren, en daarom liever niet willen weten. De beroemde grotvergelijking in de *Politeia* leert ons dat het bij Plato niet anders is. Zowel Plato als de mimetische theorie houden ons voor dat wij, meestal zonder dat te beseffen, leven als gevangenen. Volgens Girard is het de mimetische begeerte die ons gevangen houdt. Gevangen omdat zij ons maakt tot wat we zijn: kuddedieren, gedoemd tot nabootsing van elkaars interesse, en het geweld dat daar het gevolg van is. Nee, dat is niet fijn om te weten. Ja, we herkennen de mimetische begeerte eventueel wel bij anderen, maar bij onszelf?

De inzichten van de mimetische theorie passen niet bij ons moderne zelfbeeld van zelfstandige, autonome en authentieke individuen. Girard ondermijnt het zelf als zelfstandig denkend en handelend, en als iets vandaag heilig is, is het wel het zelf. Het zelf, het centraal stellen ervan door filosofie, kunst en wetenschap, politiek en maatschappij, heeft ons immers bevrijd van de horigheid aan traditie, kerk, staat en ander extern gezag. Maar wat nu als de mimetische theorie laat zien dat dit individuele zelf als zelfsturende denker en doener een illusie is, op z'n best een abstractie ten opzichte van een fundamentele ‘inter-dividualiteit’? Ons moderne zelfbeeld verklaart tot op zekere hoogte de moeilijkheid en weerbaarheid van de kennis van de mimetische theorie. En dus dat je er iedere keer opnieuw aan herinnerd moet worden. Maar er is nog een andere reden voor het moeilijk kunnen accepteren van de mimetische waarheid, voor het wegstijgen ervan, en voor de vlucht in

romantische illusies. Die reden heeft te maken met schuld.

Als de roes van de vervolging voorbij is, als de climax is bereikt en de zondebok is uitgedreven of gedood, ontstaat er bij de meute vaak een besef van schuld. Men is niet voldaan, zoals men dat kan zijn na het bevredigen van een behoefte, maar men realiseert zich in een disbalans te verkeren. Het offeren van een zondebok is dan ook niet een behoefte; het dient juist om de crisis te bezweren die wordt veroorzaakt door het mimetische karakter van onze behoeften. De rust die na het ontwaarden van de mimetische crisis door het offeren van de zondebok is gekomen, al is het maar tijdelijk, heeft een hoge prijs. Juist die prijs bepaalt de schuld. Om deze schuld te delgen wordt de zondebok 'vergoddelijkt', zodat we vervolgens tegenover deze nieuwe godheid onze schuld kunnen uitboeten, om door hem te kunnen worden vergeven – al is het maar voor even.

Dat klinkt allemaal niet erg eigentijds: deïficatie, uitboeten, schuld. Om te laten zien hoe naïef we vandaag vaak over schuld denken, geef ik het volgende voorbeeld. Stel, je rijdt in je auto op de snelweg, en je rijdt veel te hard. Opeens zie je in je achteruitkijkspiegel een snelle politieauto aankomen. Wat voel je nu: schuld? Maar de politie scheurt jou voorbij, op weg naar een andere overtreder. Wat voel je nu: opluchting? Zo ja, dan was het geen schuld die je eerst voelde. Als dat wel schuld was geweest, zou je nu spijt voelen bij het doorrijden van de politieauto. Je had aangehouden willen worden, je had schuld willen bekennen, en je had je schuld willen uitboeten, je had vergiffenis willen krijgen. Door de opluchting weet je dat je alleen maar bang was om gesnapt te worden, en blij dat je aan een boete bent ontkomen.

Sommige schulden kunnen worden afgelost, een hypotheekschuld bijvoorbeeld; sommige schulden kunnen worden vergeven, soms, morele schuld bijvoorbeeld; en sommige schuld is misschien wel onvergeeflijk. Hoe zit het met

de schuld die gepaard gaat met het mimetische geweld tegen de zondebok? De term zondebok zelf, in het Nederlands, wijst misschien op de wens verlost te zijn van schuld. De zondebok draagt immers onze zonden, en daarmee onze schuld weg. Maar is dat geen wensdenken, want het is immers juist door de zondebok dat wij, vervolgers, schuldig zijn?

Zijn onze gevangenschap en onze schuld dan onvermijdelijk, en vrijheid en vergeving onmogelijk? Het grootste werk van de vrijheid is dat zij haar eigen verval kan voorzien, zegt Levinas. Daarmee intervieneert zij in de loop der dingen, buigt zij de tijd. Net zoals vergeving, als zij lukt, een soort tijdreizen is: doordat dader en slachtoffer samen terug gaan naar het verleden, veranderen zij de betekenis van wat hun relatie heeft verstoord of vergiftigd, en maken zij toekomst mogelijk. Zo kan ook de vrijheid dreigende gevangenschap in schuld voorkomen door schuld vooraf in herinnering te brengen. Door kennis dus. Als Jezus tegen de meute die een overspelige vrouw wil stenigen zegt: 'Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen' (Joh 8:3-11), herinnert hij aan eerdere schuld en voorkomt hij ergere schuld. En maakt hij van een vervolgende meute mogelijk verantwoordelijke mensen. In dit verhaal komen Levinas en Girard samen. Beiden geven ons kennis waarmee wij verder komen, niet altijd leuk maar wel waar: schuldige kennis.

Joachim Duyndam is kernhoogleraar Humanisme en Filosofie aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Hij studeerde filosofie aan de Universiteiten van Utrecht, Nijmegen en Amsterdam, waar hij in 1984 cum laude afstudeerde bij de hermeneutische filosoof prof. dr. Theo de Boer.

AUTEUR JOACHIM DUYN DAM